

บทที่ ๗

แนวโน้มการศึกษารูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนาในสภาพปัจจุบันได้
๒. อธิบายประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนาในอนาคตได้
๓. อธิบายบทบาทพระพุทธศาสนากับการสร้างสันติภาพโลกได้
๔. บอกคุณธรรมและจริยธรรมทางการเมืองในสถานการณ์ปัจจุบันได้

ขอขำเนื้อหา

- ❖ รัฐศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนาในสภาพปัจจุบัน
- ❖ รัฐศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนาในอนาคต
- ❖ บทบาทพระพุทธศาสนากับการสร้างสันติภาพโลก
- ❖ คุณธรรมและจริยธรรมทางการเมืองในสถานการณ์ปัจจุบัน

สื่อการเรียนการสอน

๑. เอกสารประกอบการสอน
๒. PowerPoint
๓. การบรรยายในชั้นเรียน
๔. เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

๑. ฟังการบรรยาย อภิปราย รายงาน และซักถาม
๒. แสดงความคิดเห็น การวิเคราะห์ การวิจารณ์
๓. ตรวจสอบคำถามท้ายบท
๔. ถามตอบเป็นรายบุคคล

ความนำ

ประชาธิปไตยทั่วไปในพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประชาธิปไตยมาตั้งแต่เริ่มแรก ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงมอบให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการทั้งปวงเสียอีกลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนามีตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑. พระพุทธศาสนามีพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญหรือกฎหมายสูงสุด พระธรรม คือ คำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง พระวินัยคือ คำสั่งอันเป็นข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเมื่อรวมกัน เรียกว่า พระธรรมวินัย ซึ่งมีความสำคัญขนาดที่พระพุทธเจ้าทรงมอบให้เป็นพระศาสดาแทนพระองค์ ก่อนที่พระองค์จะปรินิพพานเพียงเล็กน้อย

๒. มีการกำหนดลักษณะของศาสนาไว้เรียบร้อย ไม่ปล่อยให้ไปไปตามยถากรรม ลักษณะของพระพุทธศาสนาคือสายกลาง ไม่ซ้ายสุด ไม่ขวาสุด ทางสายกลางนี้เป็นครรลอง อาจปฏิบัติค่อนข้างเคร่งครัดก็ได้ โดยใช้สิทธิในการแสวงหาดีเรกตามตามที่ทรงอนุญาตไว้ ในสมัยต่อมาเรียกแนวกลางๆ ของพระพุทธศาสนาว่า วิชัชวาทิ คือศาสนาที่กล่าวจำแนกแจกแจง ตามความเป็นจริงบางอย่างกล่าวยืนยันโดยส่วนเดียวได้ บางอย่างกล่าวจำแนกแจกแจงเป็นกรณี ๆ ไป

๓. พระพุทธศาสนา มีความเสมอภาคภายใต้พระธรรมวินัย บุคคลที่เป็นวรรณะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทรมาแต่เดิม รวมทั้งคนวรรณะต่ำกว่านั้น เช่นพวกจัณฑาล พวกปุกกุสะคนเก็บขยะ และพวกทาส เมื่อเข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องแล้ว มีความเท่าเทียมกัน คือปฏิบัติตามสิกขาบทเท่ากัน และเคารพกันตามลำดับอาวุโส คือผู้อุปสมบทภายหลังเคารพผู้อุปสมบทก่อน

๔. พระภิกษุในพระพุทธศาสนา มีสิทธิ เสรีภาพภายใต้พระธรรมวินัย เช่นในฐานะภิกษุเจ้าถิ่น จะมีสิทธิได้รับของแจกก่อนภิกษุอาคันตุกะ ภิกษุที่จำพรรษาอยู่ด้วยกันมีสิทธิได้รับของแจกตามลำดับพรรษา มีสิทธิรับภิกษา และได้รับอาณิสสงส์ภิกษาในการแสวงหาจีวรตลอด ๔ เดือนฤดูหนาวเท่าเทียมกัน นอกจากนั้นยังมีเสรีภาพที่จะเดินทางไปไหนมาไหนได้ จะอยู่จำพรรษาวัดใดก็ได้เลือกปฏิบัติกรรมฐานข้อใด ถือธุดงค์วัตรข้อใดก็ได้ทั้งสิ้น

๕. มีการแบ่งอำนาจ พระเถระผู้ใหญ่ทำหน้าที่บริหารปกครองหมู่คณะ การบัญญัติพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเอง เช่นมีภิกษุผู้ทำผิดมาสอบสวนแล้วจึงทรงบัญญัติพระวินัย ส่วนการตัดสินคดีตามพระวินัยทรงบัญญัติแล้วเป็นหน้าที่ของพระวินัยธรรมซึ่งเท่ากับ ๖. พระพุทธศาสนามีหลักเสียงข้างมาก คือ ใช้เสียงข้างมาก เป็นเกณฑ์ตัดสิน เรียกว่า วิธิเยภุยยสิกา การตัดสินโดยใช้เสียงข้างมาก ฝ่ายใดได้รับเสียงข้างมากสนับสนุน ฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายชนะคดี

หลักประชาธิปไตยในการที่พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่แก่สงฆ์ การมอบความเป็นใหญ่แก่สงฆ์มีลักษณะตรงกับหลักประชาธิปไตยหลายประการ ส่วนมากเป็นเรื่องสังฆกรรม คือ การประชุมกันทำกิจสงฆ์อย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จ การทำสังฆกรรมประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๕ ประการ ถ้าทำผิดพลาดประการใดประการหนึ่ง จะทำให้สังฆกรรมนั้นเสียไป ใช้ไม่ได้ ไม่มีผล คือเป็นโมฆะ ส่วนสำคัญ ๕ ประการมีดังนี้คือ

๑. จำนวนสงฆ์อย่างต่ำที่เข้าประชุม การกำหนดจำนวนสงฆ์ผู้เข้าประชุมอย่างต่ำว่าจะทำสังฆกรรมอย่างใดได้บ้างมี ๕ ประเภท คือ

๑.๑ ภิกษุ ๔ รูปเข้าประชุม เรียกว่า สงฆ์จตุรวรรค สามารถทำสังฆกรรมได้เกือบทุกชนิด เว้นแต่ การอุปสมบทหรือการบวชพระ การปวารณาหรือ พิธีกรรมในวันออกพรรษาที่ทรงอนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนกันและกัน และการสวดอัฏฐาน หรือการเพิกถอนอาบัติหนักของภิกษุบางรูป

๑.๒ ภิกษุ ๕ รูป เข้าประชุม เรียกว่า สงฆ์ปัญจวรรค สามารถทำสังฆกรรมที่สงฆ์จตุรวรรค ทำได้ทั้งหมด และยังเพิ่มการปวารณา การอุปสมบทในชนบทชายแดนได้อีกด้วย

๑.๓ ภิกษุ ๑๐ รูป เข้าประชุม เรียกว่า สงฆ์ทศวรรค สามารถทำสังฆกรรมที่สงฆ์ปัญจวรรคทำได้ทั้งหมด และยังเพิ่มการอุปสมบทในมัชฌิชนบท คือ ในภาคกลางของอินเดียได้อีกด้วย

๑.๔ ภิกษุ ๒๐ รูปเข้าประชุม เรียกว่า สงฆ์วิสติวรรค สามารถทำสังฆกรรมได้ทุกชนิด รวมทั้งสวดอัฏฐาน เพิกถอนอาบัติหนักด้วย

๑.๕ ภิกษุกว่า ๒๐ รูปเข้าประชุม เรียกว่า อติเรกวิสติวรรค สามารถทำสังฆกรรมได้ทุกชนิด สำหรับประเทศไทย นิยมนิมนต์ภิกษุเข้าประชุมให้เกินจำนวนอย่างต่ำของการทำสังฆกรรมนั้นๆ เสมอ เพื่อให้ถูกต้องอย่างไม่มีโอกาสผิดพลาดในเรื่องจำนวนสงฆ์

๒. สถานที่ประชุมของสงฆ์เพื่อทำสังฆกรรม เรียกว่า สีม่า แปลว่า เขตแดน สีม่า หมายถึง พื้นดิน ไม่ใช่อาคาร อาคารจะสร้างเป็นรูปทรงอย่างไรหรือไม่มีอาคารเลยก็ได้ สีมามี ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ พัทธสีมา สีม่าที่ผูกแล้ว และอพัทธสีมา สีม่าที่ไม่ต้องผูก พัทธสีมามีหลายชนิด จะกล่าวเฉพาะ วิสุคามสีมา แปลว่าสีมาในหมู่บ้าน ซึ่งแยกออกจากอาณาเขตของประเทศ การขอ วิสุคามสีมาต้องขอจากประมุขของรัฐ ในประเทศไทยขอพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในประเทศมาเลเซีย ขอพระราชทานจากพระราชาธิบดีแห่งมาเลเซีย ในประเทศสหรัฐอเมริกา ขอจากผู้ว่าการมลรัฐที่วัดตั้งอยู่ ไม่ใช่ขอจากประธานาธิบดี เพราะเป็นประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อขอแล้วต้องทำพิธีถอนสีมาในบริเวณนั้น ซึ่งอาจเคยเป็นวัด ผูกพัทธสีมาแล้วในสมัยโบราณก็ได้ แล้วทำพิธีผูกพัทธสีมา สีม่าซึ่งทำสังฆกรรมผูกแล้วนี้จะคงอยู่ตลอดไปจนกว่าโลกนี้แตกสลายกลายเป็นธุลี ยกเว้น จะทำพิธีถอนสีมาเสีย

อพัทธสีมา มีมากมายหลายชนิดเช่นเดียวกัน จะกล่าวเฉพาะสีมาน้ำ หรือเรียกว่า อุทกุกเขปสีมา แปลว่า สีมาชั่วคราวน้ำสะอาด สีมาชนิดนี้ไม่ต้องผูกแต่สร้างอาคาร หรืออยู่ในเรือแพ ภายในหนองบึง แม่น้ำ ทะเล ซึ่งมีน้ำขังตลอดปี และอยู่ห่างจากฝั่งประมาณ ๒ ชั่วโมงน้ำสะอาดของบုรุษผู้มีกำลังปานกลาง สีมาน้ำนี้ใช้ทำสังฆกรรมได้เหมือนวิสุคามสีมาเช่นกัน ส่วนมากนิยมทำกันในวัดหรือสำนักสงฆ์ที่ยังไม่ได้ขอพระราชทานวิสุคามสีมา การกำหนดสีมาขึ้นนี้ เพื่อป้องกันไม่ให้ใครเข้ามายุ่งเกี่ยว ทำให้สังฆกรรมเสียไป หรือมีเจตนาทำลายสงฆ์ทราบ ผู้ประกาศมีรูปเดียวหรือ ๒ รูป ก็ได้ เรียกว่า พระคู่สังฆกรรมโดยตรง เพราะภายในสีมานั้น สงฆ์มีอำนาจสิทธิขาด ใครจะอ้างเป็นเจ้าของไม่ได้

๓. การประกาศเรื่องที่ประชุม และการประกาศขอความเห็นชอบ สงฆ์จะประชุมกันทำสังฆกรรมเรื่องอะไรก็ตาม จะต้องมีการประกาศเรื่องนั้นให้สงฆ์ทราบ ผู้ประกาศมีรูปเดียวหรือ ๒ รูปก็ได้ เรียกว่า พระคู่สวดหรือพระกรรมวาจาจารย์ เมื่อประกาศให้ทราบแล้ว ยังมีการประกาศขอความเห็นชอบจากสงฆ์อีก ถ้าเป็นเรื่องไม่สำคัญนัก มีการประกาศให้ทราบ ๑ ครั้ง และประกาศขอความเห็นชอบอีก ๑ ครั้งเรียกว่า ญัตติทุติยกรรม เช่น การประกาศมอบผ้ากฐินแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง การแต่งตั้งภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์ต่างๆ ถ้าเป็นเรื่องสำคัญมาก มีการประกาศให้ทราบ ๑ ครั้ง และประกาศขอความเห็นอีก ๓ ครั้ง รวมเป็น ๔ ครั้ง เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรม เช่นการให้อุปสมบท การลงโทษภิกษุผู้ประพฤติมิชอบ ๗ อย่าง มี ตชชนียกรรม (การตำหนิโทษ) เป็นต้น การยกโทษเมื่อภิกษุนั้นประพฤติตนดีแล้วและการแต่งตั้งภิกษุให้เป็นผู้สอนภิกษุณี เป็นต้น

๔. สิทธิของภิกษุผู้เข้าประชุม ภิกษุผู้เข้าร่วมประชุมทำสังฆกรรมทุกรูปมีสิทธิแสดงความคิดเห็นทั้งในทางเห็นด้วยและในทางคัดค้าน ตามปกติเมื่อภิกษุผู้ประกาศ หรือพระคู่สวดถามความคิดเห็นของที่ประชุม ถ้าเห็นด้วย ให้ใช้วิธีนี้ ถ้าไม่เห็นด้วยให้คัดค้านขึ้น จะต้องมีการทำความเข้าใจกันจนกว่าจะยอมเห็นด้วย ถ้าภิกษุผู้คัดค้าน ยังคงยืนกรานไม่เห็นด้วย การทำสังฆกรรมนั้นๆ เช่น การอุปสมบท หรือการมอบผ้ากฐินย่อมไม่สมบูรณ์ จึงเห็นได้ว่า มติของที่ประชุมต้องเป็นเอกฉันท์คือเห็นพร้อมกันทุกรูป

๕. มติที่ประชุม การทำสังฆกรรมทั้งหมด มติของที่ประชุมต้องเป็นเอกฉันท์ คือเป็นที่ยอมรับของภิกษุทุกรูป ทั้งนี้เพราะในสังฆมณฑลนั้น ภิกษุทั้งหลายต้องอยู่ร่วมกัน มีความไว้นือเชื่อใจกัน กล่าวคือมีศีลและมีความเห็นเหมือน ๆ กัน จึงจะมีความสามัคคี สืบต่อพระพุทธศาสนาได้อย่างถาวร แต่ในบางกรณี เมื่อภิกษุมีความเห็นแตกต่างกันเป็นสองฝ่ายและมีจำนวนมากด้วยกันต้องหาวิธีระงับโดยวิธีจับฉลาก หรือการลงคะแนนเพื่อดูว่าฝ่ายไหนได้เสียงข้างมาก ก็ตัดสินใจไปตามเสียงข้างมากนั้น วิธีนี้เรียกว่า เภยยสภา การถือเสียงข้างมากเป็นประมาณ ตามหลักประชาธิปไตยทั่วไป ซึ่งแสดงว่า มติที่ประชุมไม่ได้ใช้มติเอกฉันท์เสมอไป

ลักษณะอื่นๆ ที่แสดงถึงความเป็นประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนา

๑. พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุศึกษาพระพุทธศาสนาด้วยภาษาใด ๆ ก็ได้ คือศึกษาด้วยภาษาที่ตนเองรู้ดีที่สุด ไม่ให้ผูกขาดศึกษาด้วยภาษาเดียว เหมือนศาสนาพราหมณ์ที่ต้องศึกษาด้วยภาษาสันสกฤตเพียงภาษาเดียว แต่การที่คณะสงฆ์ไทยใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก ก็เพื่อสอบทานความถูกต้องในกรณีที่มีความสงสัยเท่านั้น ส่วนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะใช้ภาษาท้องถิ่นใด ๆ ก็ได้

๒. พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ปฏิบัติคล้อยตามกฎหมายของประเทศที่ตนอาศัยอยู่ การปฏิบัติใด ๆ ที่ไม่มีห้ามไว้ในศีลของภิกษุแต่ผิดกฎหมายของประเทศนั้น ๆ ภิกษุก็กระทำได้ ข้อนี้ทำให้ภิกษุสามารถอยู่ได้ในทุกประเทศโดยไม่มีความขัดแย้งกับรัฐบาล และประชาชนของประเทศนั้น ๆ

๓. ก่อนปรินิพพาน พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ว่า ถ้าสงฆ์ปรารถนาจะถอนสิกขาบทเล็กน้อย(คือ เลิกศีลข้อเล็กน้อย) เสียก็ได้ พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทตกลงกันไม่ได้ว่า ข้อใดเป็นสิกขาบท

เล็กน้อย จึงมีมติไม่ให้ถอนสิกขาบทใด ๆ ทั้งสิ้น ส่วนพระสงฆ์ฝ่ายมหายานมีมติให้ถอนสิกขาบทที่เห็นว่าเล็กน้อยได้ เมื่อกาลเวลาล่วงไปก็ยิ่งถอนมากขึ้นทุกที การปฏิบัติระหว่างพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทกับฝ่ายมหายานจึงแตกต่างกันมากยิ่งขึ้น

ธรรมาธิปไตย หมายถึง การถือธรรมเป็นใหญ่ คนในสังคมประชาธิปไตยจะต้องเป็นธรรมาธิปไตย นั่นคือไม่ตกอยู่ในอำนาจของโลกะ โทสะ โมหะ หรือ ตัณหา มานะ ทิฐิ

ตัณหา คือ ความอยากได้อะไรอย่างอื่นต่าง ๆ มาเป็นของตัวเอง ต้องการผลประโยชน์และสิ่งบำรุงบำเรอปรนเปรอตน ไม่ยอมเสียสละเพื่อใคร (ใฝ่เสพ ใฝ่บริโภค)

มานะ คือ ความอยากให้ตัวเองยิ่งใหญ่ ต้องการอำนาจ ความเด่นดัง ความสำคัญหรือการครอบงำเหนือผู้อื่น ไม่ยอมใคร (ใฝ่อำนาจ ใฝ่อิทธิพล)

ทิฐิ คือ ความยึดถือเอาแต่ความเห็นของตัวเอง ต้องการให้เขารับเอาความเห็นของตน ยึดติดถือมั่นในความเชื่อ ลัทธิ อุดมการณ์ของตน จนสำคัญเหนือกว่าความจริง ไม่ยอมรับฟังใคร (คลั่งลัทธิ นิยม อุดมการณ์คับแคบ) การถือธรรมเป็นใหญ่จะต้องอาศัยปัญญาเป็นตัวนำเข้าสู่ธรรม ดังนั้น ธรรมที่จะต้องถือหรือเคารพยึดเป็นหลักเป็นมาตรฐาน แบ่งได้เป็น ๒ ระดับคือ

ขั้นต้น ได้แก่ หลักการ กฎเกณฑ์ กติกาต่าง ๆ อันชอบธรรม ที่ได้ตกลงกันวางไว้ เช่น รัฐธรรมนูญ หลักศีลธรรม เป็นต้น

ขั้นสูง ได้แก่ ความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์สุข

หลักสาราณียธรรม หลักสาราณียธรรมเป็นหลักการใหญ่ที่ก่อให้เกิดเอกภาพหรือภราดรภาพ หลักสาราณียธรรม แปลว่าธรรมเป็นเครื่องระลึกร่วมกัน เป็นหลักการที่จะทำให้เกิดความประสานพร้อมเพียงสามัคคีและผนึกร่วมกันเป็นเอกภาพ

หลักธรรมนี้มีสาระสำคัญที่สอนว่า สังคมประชาธิปไตยจะต้องมีเครื่องผูกพันคนให้มีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกัน เพราะการที่แต่ละคนจะอยู่ได้ด้วยดีและเอาศักยภาพของตนมาร่วมสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยได้นั้นคนเหล่านั้นจะต้องมีความสามัคคีรู้จักร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันด้วยดี การร่วมมือกันและอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้นมีลักษณะการแสดงออกต่าง ๆ ซึ่งเน้นความมีเมตตาปรารถนาดีหวังประโยชน์สุขต่อกันอันจะโยงไปหาหลักการพื้นฐานคือการทำหน้าที่ที่เราจะต้องใช้ปัญญา คือจะต้องใช้ปัญญานั้นบนพื้นฐานของเมตตา หมายความว่าใช้ปัญญาโดยมีเมตตาประกอบ หลักของความเป็นเอกภาพที่เรียกว่า สาราณียธรรม มี ๖ ประการคือ

๑. เมตตากายกรรม คือ จะทำอะไรก็ทำต่อกันด้วยเมตตา หมายความว่าทำด้วยความรักด้วยไมตรีด้วยความปรารถนาดีต่อกัน มีความช่วยเหลือกัน มีการร่วมมือกัน มีความพร้อมที่จะประสานงานกัน

๒. เมตตาวจีกรรม คือ จะพูดอะไรก็พูดด้วยเมตตา โดยเจรจากันด้วยเหตุผล โดยใช้ปัญญาไม่ใช่โทสะเป็นตัวนำฉะนั้นต่อพูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน มีจิตสำนึกในผลประโยชน์สุขร่วมกัน ต้องการสร้างสรรค์

๓. เมตตาเมตตา คือ จะคิดอะไรก็คิดต่อกันด้วยเมตตา นั่นคือ การมีความหวังดีต่อกัน ประารถนาดีต่อกันโดยการคิดพิจารณาวินิจฉัย คิดวางแผนต่าง ๆ โดยมุ่งทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน สร้างสรรค์สังคมและมีไมตรีต่อกันอย่างแท้จริง

๔. สาธารณโภคี หมายถึง การมีกินมีใช้ร่วมกัน หรือมีการแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน หรือการมุ่งช่วยเหลือและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณะโดยการไม่เห็นแก่ตัว เป็นต้น

๕. สีลสามัญญตา หมายถึง มีศีลเสมอกัน คือมีความประพฤติดี รักษาระเบียบวินัย รักษา กฎกติกาของสังคม มีความสุจริตกายวาจาที่เสมอกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ สังคม

๖. ทิฐิสามัญญตา หมายถึง มีทิฐิ มีความเห็น มีความเชื่อมั่น ยึดถือในหลักการอุดมการณ์ และอุดมคติร่วมกันหรือสอดคล้องกันคนในสังคมประชาธิปไตยจะต้องมีความเห็นความเข้าใจและความเชื่อมั่นในหลักการประชาธิปไตยร่วมกัน เช่น การยอมรับระบอบประชาธิปไตย การเข้าใจเรื่อง สิทธิและหน้าที่ การเข้าใจเรื่องเสรีภาพ ภารดรภาพหรือเอกภาพ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป พระพุทธเจ้าทรงสอนสำหรับพระสงฆ์ก่อน ว่าพระสงฆ์จะต้องอยู่ด้วยหลัก ๖ ประการนี้ ถ้าอยู่ด้วยหลัก ๖ ประการแล้วแต่ละคนที่เป็นสมาชิกของสังคมก็จะ ระลึกถึงกัน มีน้ำใจ ประสานกลมกลืนพร้อมที่จะร่วมมือกัน เพราะตั้งแต่ทางกายเราก็มีเมตตาต่อกัน ปฏิบัติต่อกันด้วย เมตตาช่วยเหลือเอาธุระต่อกัน ทางวาจาเราก็พูดด้วยน้ำใจรักกัน ในจิตใจเราก็คิดปรารถนาดีต่อกัน ใน การอยู่ร่วมกันมีของอะไร หรือได้รับสิ่งใดมาก็มาแบ่งปันกัน ในการรักษาสถานภาพของสังคมเราก็ รักษาระเบียบวินัย มีศีลเสมอกัน ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่กัน และปฏิบัติตามกฎกติกาของ ส่วนรวม เราก็มีความเชื่อมั่นยึดถือและเข้าใจหลักการสำคัญของประชาธิปไตยร่วมกัน ตลอดจนเข้าใจ ร่วมกันในความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิตที่จะรองรับความเป็นมนุษย์ของเราไว้ด้วยกัน เพียงเท่านี้ก็อยู่เป็นสุขและพัฒนาได้ดีแน่ บนฐานแห่งความสัมพันธ์ที่ดีงามมั่นคง โดยที่แต่ละคนก็มี ความระลึกถึงกันมีน้ำใจประสานร่วมมือต่อกัน สังคมก็ยึดเหนี่ยวเกาะกุมกันอยู่ให้เกิดภาวะที่เรียกว่า เอกภาพ

๗.๑. ประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนาในสภาพปัจจุบัน

การศึกษาประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนาปัจจุบัน ได้มีนักวิชาการไทยพยายามที่จะตีความพระพุทธศาสนาออกเป็นหลากหลายแง่มุมดังที่ได้กล่าวมาแล้ว สรุปได้ดังต่อไปนี้^๑

- ๑) แนวประชาธิปไตย
- ๒) แนวสังคมนิยม
- ๓) แนวธรรมิกสังคมนิยม
- ๔) แนวปรัชญาการเมือง
- ๕) แนวธรรมาธิปไตย

^๑พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดกร ธีรธมฺโม). ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก, (พะเยา : โรงพิมพ์เจริญ อักษร, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๙-๑๕๐.

๖) แนวพุทธประวัติ

๗) แนวนิติรัฐ

๘) แนวมนโทัศน์

ซึ่งแนวคิดทั้งหมดนี้ เป็นแนวความคิดที่พยายามแสวงหาความหมายและอธิบายศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ให้มีความลุ่มลึก และเกิดความหลากหลายทางด้านวิชา นอกจากนั้นแล้วยังเป็นเรื่องธรรมดาของศาสตร์ใหม่ ๆ อย่างรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎกเองที่จำต้องแสวงหาความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองว่าจะมีรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร และพร้อมที่จะพัฒนาต่อไปในอนาคต

๗.๑.๑. การแสวงหาเอกลักษณ์ของศาสตร์

แม้รัฐศาสตร์เองก็พยายามแสวงหาเอกลักษณ์ความเป็นศาสตร์ของตนเองมานานแล้ว ทั้งนี้ รศ. สิทธิพันธ์ พุทธหุน ได้ให้ทัศนะเอาไว้ว่า

๑) การศึกษาการเมืองโดยเน้นเรื่องของรัฐ คือมุ่งไปที่โครงสร้างของรัฐ แต่ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา ดังนี้

- สังกัของรัฐคู่ขนานข้างตายตัวคือรัฐบาลทำหน้าที่ในการรักษาภาวะเยียบและเป็นอิสระจากการควบคุมของชาติอื่น ไม่สามารถที่จะเข้ามาอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ ได้ เช่น การปฏิวัติ สงคราม อาณานิคม

- สังกัของรัฐคู่ขนานจะเน้นไปในเชิงกฎหมายมากเกินไปคือพูดถึงกระบวนการนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ แต่ละเลยกระบวนการที่อยู่นอกเหนือทางการเมือง เช่น กลุ่มอิทธิพล กลุ่มผลประโยชน์ สื่อมวลชน ฯลฯ

- การค้นพบสังกัปลอดวิธีการทางการเมืองใหม่ ๆ มากขึ้น สังกัเดิมที่ศึกษาการเมืองในแง่รัฐจึงถูกโจมตี แม้คำว่า รัฐ ก็ยังหาข้อยุติไม่ได้ว่าหมายถึงอะไรกันแน่ ความนิยมในการศึกษาจึงเสื่อมลง

๒) การเมือง คือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและหน้าที่ เพราะมุ่งไปที่คน และสนใจศึกษาที่กระบวนการมากกว่าลักษณะนามธรรมของกฎเกณฑ์ต่าง ๆ แต่ในระยะหลังกลับถูกวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น เพราะคำว่า อำนาจ นั้นยังหาข้อยุติไม่ได้ เพราะคำว่าอำนาจมีคำจำกัดความที่กว้างเกินไปทั้งไม่มีความสัมพันธ์กับการเมืองเลย เช่น อำนาจที่ผู้จัดการบริษัทใช้กับลูกน้อง อำนาจของพ่อที่มีต่อลูก อำนาจของพระศาสดาที่มีต่อสาวก เป็นต้น

๓) การเมืองคือเรื่องของการแจกแจงสิ่งที่มีคุณค่าในสังคม โดยเชื่อว่าการเมืองเป็นเรื่องของการขัดแย้งซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างพยายามที่จะใช้ทรัพยากรที่ตนมีอยู่เพื่อได้มาซึ่งอำนาจ โดยมีอยู่สองกลุ่ม คือพวกที่ไม่สนใจการเมือง กับพวกที่สนใจการเมืองหรือสัตว์การเมือง (Political Animal)

แต่การใช้อำนาจในการแจกแจงสิ่งที่มีคุณค่าอันเป็นเรื่องของการเมืองนี้อาจเกิดขึ้นได้ในกลุ่มต่าง ๆ ที่ไม่ใช่กลุ่มการเมือง เช่น ครอบครัว โรงเรียน องค์กร ศาสนาและกลุ่มเศรษฐกิจ เป็นต้น

๔) การเมือง คือเรื่องของพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประเด็นสำคัญ ๆ ทางการเมือง การศึกษาที่ให้ความสำคัญกับผู้นำที่สามารถในการตัดสินใจนโยบาย เป็นประเด็นหลัก แต่ก็มีขอบเขต การศึกษาที่จำกัดเฉพาะกลุ่มผู้นำไม่กี่คนเท่านั้น

๗.๑.๒ การเปรียบเทียบโครงสร้างของสถาบันทางการเมือง

การที่จะพยายามชี้ประเด็นโดยการเปรียบเทียบหลักรัฐศาสตร์เข้ากับหลักพุทธ ศาสตร์นั้นอาจจะไม่ตรงประเด็นมากนัก แต่ก็พอจะอนุมานกันได้ ดังนี้

ที่	ประชาธิปไตย	พุทธศาสนา
๑	สถาบันรัฐธรรมนูญ	พระไตรปิฎก
๒	สถาบันนิติบัญญัติ	พระวินัย
๓	สถาบันฝ่ายบริหาร	สถาบันสงฆ์
๔	สถาบันฝ่ายตุลาการ	คณะพระวินัยธร

๗.๒ ประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนาในอนาคต

ในอนาคต เป็นยุคที่เกิดสภาพไร้พรมแดนทั้งในเรื่องของอาณาเขต ประชากร การค้า การ สื่อสาร แม้แต่การเมืองการปกครองก็ตกอยู่ในสถานะเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงควรศึกษาทิศทาง ประชาธิปไตยในพระไตรปิฎกสำหรับอนาคต ในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๗.๒.๑ ศึกษาเพื่อบูรณาการให้เป็นการเมืองวิถีพุทธ

หลักธรรมหรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีอยู่หลากหลายหมวดหมู่ และมีชื่อ แตกต่างกันไป แต่หากพิจารณาโดยรวมย่อได้แล้วจะเห็นว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามุ่งที่จะเสนอ แนวทางให้กับมนุษย์มีชีวิตร่วมอยู่กับสังคมด้วยการเรียนรู้อย่างเท่าทันและนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้

๑) อธิบายสภาวะธรรมชาติของชีวิต เช่น สรรพสิ่งเกิดขึ้นมาได้อย่างไร คงอยู่ได้ เพราะเหตุใด

๒) อธิบายและสอนถึงวิธีการที่จะครองชีวิตร่วมอย่างมีความสุข สอดคล้องกับสภาวะ ธรรมชาติ การบรรเทาความทุกข์อันเกิดจากสภาวะนานาประการ

๓) อธิบายและสอนแนวทางการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมตั้งแต่ระดับ ปัจเจกชน จนถึงปวงชนระดับชาติและโลก

๔) อธิบายและแนะนำแนวทางที่จะนำหลักธรรมคำสั่งสอนไปประยุกต์ใช้ในการ ดำรงชีวิต ประจำวันตามลักษณะปัญหา ตามระดับสติปัญญา และความประสงค์ของแต่ละบุคคล^๒ เพื่อให้ทุกคนเกิดภาวะของการเรียนรู้แล้วบอกสอนด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขเหมือนพี่น้อง โดย อาศัยภูมิรัฐภูมิธรรมมาเป็นวิถีชีวิตอย่างพุทธ

^๒มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, **ปรัชญาการเมือง**, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๕๘.

๗.๒.๒ เน้นเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา^๓

ดังนั้นเป้าหมายของรัฐตามที่คณะของพระพุทธศาสนาจะต้องประกอบไปด้วยหลักของอรรถะ หรือประโยชน์ ๓ ประการ คือ

๑) **ทฤษฎีธรรมิกัตถะประโยชน์เบื้องต้น หรือประโยชน์ในปัจจุบัน** เป็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าที่จับต้องได้ในปัจจุบัน เช่น เรื่องของปัจจัยพื้นฐานของชีวิต หรือในเรื่องของโลกธรรม ๘ เป็นต้น ที่รัฐจำเป็นต้องสนองความต้องการของมนุษย์ในสังคมให้ได้

๒) **สัมปรายยิกัตถะประโยชน์เบื้องต้น หรือประโยชน์ในอนาคต** เป็นประโยชน์ที่มนุษย์เมื่อมีความพร้อมในประโยชน์ข้อแรกแล้ว ต้องการที่จะมุ่งความดีอันสูงสุดแล้วปรารถนา เช่น เรื่องของคุณค่าแห่งชีวิต ชีวิตหลังความตาย เรื่องของบาป-บุญ-คุณโทษ หรือความสงบสุขทางใจ เป็นต้น

๓) **ปรมาตถะประโยชน์ครอบคลุม หรือประโยชน์สูงสุด** ในที่นี้เป็นความหมายทางศาสนาที่มีเป้าหมายสูงสุดคือนิพพาน หรือความหลุดพ้นไม่ถูกการบีบคั้นจากเหตุการณ์หรือบุคคลใดใด เป็นต้น แต่ทางการเมืองประโยชน์สูงสุดของรัฐคือความสงบร่มเย็นในรัฐ หรือจะเรียกว่ารัฐในอุดมคติ ก็ได้ แม้ในทางพระพุทธศาสนาเมื่อคนไม่ต้องการบรรลुरुธรรมก็ปรารถนาถึงยุคสมัยอุดมคติเหมือนกัน คือมนุษย์ในยุคของพระศรีอาริยมตไทย หรือที่เรียกกันว่ายุคศรีอาริย์ เป็นต้น

๗.๒.๓ ขอบเขตของการศึกษาพระพุทธศาสนากับการเมือง^๔

การจะพยายามศึกษาพระไตรปิฎกแล้วเปรียบเทียบหรือประยุกต์หลักการต่าง ๆ โดยการเน้นถึงแนวทางต่าง ๆ นั้น อาจจะไม่สามารถทำได้สมบูรณ์แบบมากนัก แต่ทั้งนี้ต้องพิจารณาการศึกษาให้ครอบคลุมทั้ง ๓ แนวทาง กล่าวคือ

๑) **การศึกษาโดยเน้นบุคคลเป็นหลัก** คือการเข้าไปศึกษาตัวตนของบุคคลที่เป็นผู้นำ หรือนักการปกครอง ทางด้านแนวคิดว่าจะมุ่งเน้นเป้าหมายตามแนวพุทธศาสนาหรือไม่ พฤติกรรมการแสดงออกทั้งกาย วาจา ว่าเป็นสุจริตกรรมมากน้อยแค่ไหน รวมไปถึงการแสดงภาวะผู้นำที่พร้อมและกล้าที่จะตัดสินใจในทิศทางที่พึงงาม เป็นต้น

๒) **การศึกษาโดยเน้นระบอบเป็นหลัก** คือการเข้าไปศึกษาค้นคว้าหาระบอบการปกครองที่แท้จริงตามคัมภีร์ต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา หรือรูปแบบจำลองที่อาศัยศาสนาเป็นแนวทาง เช่น สังคมสงฆ์หรือเปรียบเทียบรัฐศาสนา อย่างรัฐอิสลามในประเทศตะวันออกกลาง เป็นต้น

๓) **การศึกษาโดยเน้นธรรมเป็นหลัก** คือการตีประเด็นทางหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้กว้างกว่ามิติเดิม ๆ โดยไม่ติดยึดหรือผูกโยงกับแนวคิดการเมืองใด ๆ เพียงแต่หลักธรรมข้อไหนสามารถประยุกต์ใช้กับระบอบการเมืองอะไร แนวคิดใดก็อนุโลมประยุกต์ใช้เป็นประเด็น ๆ ไป เช่นคำว่า สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค อธิปไตย เป็นต้น

^๓ พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธีรธมโม). **ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก**, หน้า ๑๕๒.

^๔ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๓.

๗.๓ บทบาทพระพุทธศาสนากับการสร้างสันติภาพโลก

๗.๓.๑ พระพุทธศาสนาในฐานะที่ช่วยสร้างสรรค์อารยธรรม

พระธรรมปิฎก กล่าวว่าชนชาติหนึ่ง ๆ นอกจากมีหน้าที่ต้องพัฒนาประเทศชาติของตนเองแล้ว ก็พึงมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และส่งเสริมอารยธรรมโลกด้วย ชนชาติไทยเป็นชนชาติที่เก่าแก่มาชนชาติหนึ่ง มีวัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้าอย่างสูงมาตลอดเวลายาวนาน จึงได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์อารยธรรมของโลกด้วย แม้ว่าจะอยู่ในขอบเขตที่ไม่กว้างนัก ส่วนร่วมที่ว่านี้ก็คือ ศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งพัฒนาขึ้นมาจนมีแบบแผนเป็นของตนเอง อย่างที่เรียกว่ามีเอกลักษณ์ของความเป็นไทยเด่นชัด ศิลปวัฒนธรรมไทยเหล่านี้มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่

พระพุทธศาสนา นอกจากเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชนชาติไทยมีศิลปวัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้ามาในอดีตแล้ว ก็ยังคงเป็นสถาบันหลักของประเทศ และเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมไทยอยู่แม้ในปัจจุบัน เพียงแต่รอเวลาและรอความสามารถของคนไทยที่จะนำศักยภาพของพระพุทธศาสนาที่มีอยู่อย่างสูง เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการร่วมพัฒนาภูมิธรรมภูมิปัญญาของมนุษยชาติให้อารยธรรมของโลกเจริญประณีตยิ่งขึ้น

เหตุผลสำคัญที่พระพุทธศาสนาที่ช่วยสร้างสรรค์อารยธรรมโลกก็คือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา ดังในกรณีประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย ตระหนักแล้วว่า แม้ประเทศชาติจะเจริญก้าวหน้าในด้านวัตถุและระบบต่าง ๆ แล้วอย่างมากมาย แต่ก็ยังเคลื่อนถล่นไปด้วยปัญหามานับการ ทั้งที่ยังแก้ไม่ได้และที่เกิดประดังขึ้นมาใหม่ ไม่สามารถบรรลุสันติสุขที่แท้จริงได้ เขาจึงคิดว่าวัฒนธรรมและอารยธรรมของเขาเดินผิดพลาด หรือขาดปัจจัยหรือองค์ประกอบสำคัญบางอย่างไป และจึงพากันแสวงหาวิถีทางที่ถูกต้องหรือหาปัจจัยสำคัญที่ขาดนั้น

สิ่งที่ขาดไปในอารยธรรมของชนชาติที่พัฒนาแล้วเหล่านี้ก็คือ การพัฒนาจิตใจ และพัฒนาพัฒนาปัญญา ซึ่งถือว่าการพัฒนาทั้งสองด้านนี้ เป็นหลักการของพระพุทธศาสนา ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงอำนวยประโยชน์ มีคุณค่าอย่างยิ่งต่ออารยธรรมของมนุษยชาติเพราะสามารถชี้แนวทางที่จะทำให้การพัฒนาอารยธรรมดำเนินไปอย่างถูกต้องสมบูรณ์ ส่งผลให้มวลมนุษยย์ประสบสันติสุขและอิสรภาพได้ตามความมุ่งหมาย

ในทางตรงกันข้ามประเทศที่ด้อยพัฒนา กลับปล่อยให้พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรมหรือสูญหายไปจากประเทศของตน การที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุว่า ประเทศเหล่านี้คอยรับเอาซึ่งความเจริญทางวัตถุ หรือมุ่งพัฒนาประเทศของตนโดยมุ่งเน้นความเจริญทางวัตถุเพื่อการพัฒนาประเทศเท่าเทียมกับประเทศพัฒนาทั้งหลาย จึงละเลย ไม่ใส่ใจ หรือทอดทิ้งคุณค่าทางจิตใจ และปัญญาในพระพุทธศาสนาที่ตนมีอยู่แล้ว ไม่รู้จักศึกษานำมาใช้ให้เป็นประโยชน์

ดังนั้นทั้งประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศด้อยพัฒนาจะต้องหันมาศึกษาพระพุทธศาสนา นำเอาคุณค่าทางจิตใจและปัญญามาใช้นำทางการจัดระบบชีวิตให้ได้ผลดี และเพียรพยายามสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุ วิทยาการ และระบบต่าง ๆ รวมทั้งนำแนวทางพัฒนาจิตใจและปัญญามาเสริมในองค์ประกอบหรือปัจจัยที่ตนเองขาดไป

กล่าวโดยสรุป ชนชาติไทยสามารถมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างอารยธรรมของโลก ด้วยการมอบสมบัติอันล้ำค่าของตน ได้แก่ “พุทธธรรม” ให้แก่ชนทุกชาติที่กำลังต้องการ ในฐานะที่พระพุทธศาสนานั้น เป็นส่วนเติมเต็มแห่งอารยธรรมของมวลมนุษยย์

๗.๓.๒ พระพุทธศาสนาในฐานะที่ช่วยสร้างสันติภาพแก่โลก

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานอารยธรรมที่สำคัญของโลกดังที่กล่าวมาแล้ว พระพุทธศาสนายังมุ่งประโยชน์สุข และสันติภาพให้แก่บุคคล สังคม และชาวโลกได้ หากศึกษาในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนามีทั้งการสร้างสรรคอารยธรรมและสันติภาพแก่มวลมนุษย์ นั่นคือพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในประเทศอินเดียหรือชมพูทวีป พระพุทธศาสนาได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมอินเดีย กล่าวคือ

สังคมอินเดียเคยนับถือพระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุด ผู้สร้างผู้บันดาลทุกสิ่ง มีการบูชาัญญเทพเจ้า แล้วก็มีกำหนดมนุษย์เป็นวรรณะต่าง ๆ โดยชาติกำเนิด เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ เป็นศูทร แล้วก็ถือว่าพราหมณ์เป็นผู้ที่ติดต่อสื่อสารกับเทพเจ้ากับพระพรหม เป็นผู้รู้ความต้องการของพระองค์ เป็นผู้รับเอาคำสั่งสอนมารักษา มีการผูกขาดการศึกษาให้อยู่ในวรรณะสูง คนวรรณะต่ำเรียนไม่ได้ เป็นต้น

เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องเหล่านี้อย่างมากมาย เช่น เรื่อง วรรณะ ๔ พระพุทธศาสนาไม่ยอมรับ แต่ให้ถือหลักว่า **“คนมิใช่ประเสริฐหรือต่ำทรามเพราะชาติกำเนิด แต่จะประเสริฐหรือต่ำทรามเพราะการกระทำ”** แล้วก็มิให้มัวหวังผลจากการอ้อนวอนบูชาัญญ สอนให้เปลี่ยนการบูชาัญญหรือเลิกการบูชาัญญ ให้หันมาหวังผลจากการกระทำ นี่คือการ **“ประกาศอิสรภาพของมนุษย์”**

เมื่อถือว่ามีมนุษย์จะดีจะประเสริฐอยู่ในการกระทำ มนุษย์ต้องพัฒนาชีวิตของตน ทั้งพัฒนาพฤติกรรม (ศีล) พัฒนาจิตใจ (สมาธิ) และพัฒนาปัญญา (ปัญญา) ขึ้นไปมนุษย์จึงประเสริฐได้ ดีงามได้ ด้วยการฝึกฝนพัฒนาตน ด้วยการศึกษารเรียนรู้ เพราะฉะนั้นจึงต้องเสริมปัญญา มนุษย์ทุกคนจะต้องได้รับการศึกษา เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงทำให้เกิดการศึกษาแบบที่เรียกว่า **“การศึกษามวลชน”**

ในประเทศอินเดียเราสามารถพูดได้ว่า การศึกษาหลายเป็นการศึกษามวลชนได้ เพราะการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนา ก็แสดงว่าพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่ออารยธรรมของโลก เพราะว่าเมื่ออินเดียเจริญขึ้นแล้ว อินเดียก็เป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งของอารยธรรมของโลก

ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ มีการริเริ่มใหม่ คือการถือหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติโดยความสามัคคีระหว่างศาสนาต่าง ๆ นั่นคือพระเจ้าอโศกมหาราชได้ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา ทั้ง ๆ ที่พระองค์เป็นราชาในแบบสมัยโบราณที่มีอำนาจเต็มที แต่เมื่อนับถือพระพุทธศาสนาถือหลักเมตตา อุปลัมภ์บำรุงทุกศาสนา และให้ศาสนิกชนในศาสนาต่าง ๆ อยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีรักใคร่กลมเกลียวกัน ยอมรับหลักธรรมของกันและกัน ไม่ทะเลาะ ไม่ใช้กำลัง ไม่ใช้ความรุนแรง

ในประเทศตะวันตกได้พยายามต่อสู้เพื่อสร้างหลักการแห่งเสรีภาพทางศาสนาขึ้นมาด้วยความยากลำบาก เพราะประเทศตะวันตกนั้นเป็นดินแดนของการรบราฆ่าฟันทางศาสนา มีการข่มเหง เบียดเบียนเพราะนับถือศาสนาต่างกัน (Persecution) และมีสงครามศาสนา (Religious Wars) มากมาย และพวกเขาได้พยายามดิ้นรนที่จะให้เกิดขันติธรรม (Tolerance) ซึ่งต่างจากพระเจ้าอโศกมหาราชที่ใช้หลักการทางพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดสันติภาพขึ้นมาในประเทศในสมัยนั้นได้

๗.๓.๓ พัฒนาการให้สมบูรณ์แล้วมุ่งสู่ประโยชน์สุขต่อสังคมและโลก

พระสงฆ์เป็นชุมชนของผู้ที่ได้อุทิศตัวมุ่งมาสู่การฝึกฝนพัฒนาตน หรือเรียนรู้ตามหลักของไตรสิกขา แต่ในขณะเดียวกันนั้น พระสงฆ์ก็เป็นชุมชนของผู้ที่อุทิศตัวเพื่อประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวมอย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์

ทั้งนี้เพราะว่า ผู้ที่ฝึกฝนพัฒนาตนดีแล้ว สมบูรณ์แล้ว ก็จะไม่มียะอะไรต้องทำเพื่อตนเองต่อไปอีก คือเป็นผู้บรรลุประโยชน์ตนแล้ว ทั้งนี้เพราะว่า ประโยชน์ที่แท้จริงของมนุษย์ก็คือการมีชีวิตประกอบด้วยพฤติกรรม (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) ที่ได้พัฒนาสมบูรณ์แล้ว เมื่อบรรลุประโยชน์ตนแล้วชีวิตที่เหลืออยู่ก็อุทิศให้แก่โลกได้เต็มที่ ดังคติของพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้ในการส่งพระสาวกออกไปเพื่อการศึกษาแก่ประชาชน ที่ตรัสว่า

“จรต ภิกขเว จาริกิ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมปาย” แปลว่า “เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข แก่ชนจำนวนมาก เพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขของชาวโลกในการประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พุทธศาสนาแห่งโลกครั้งที่ ๒ ในระหว่างวันที่ ๙-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๓ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ได้กล่าวสรุปถึงการประชุมกลุ่มที่เกี่ยวกับสันติภาพของโลก โดยมีเป้าหมายดังนี้

๑) **ด้านเอกภาพของชาวพุทธ** หลังสงครามเย็น ขณะนี้ พวกเรากำลังเผชิญหน้ากันระหว่างสงครามการแบ่งเชื้อชาติ และศาสนาซึ่งอาจกล่าวได้ว่า รุนแรงกว่าที่คิด และภาวะวิกฤติด้านสิ่งแวดล้อมและความขาดแคลนแหล่งธรรมชาติ ก็ปรากฏชัดยิ่งขึ้น ปัญหาทั้งหมดนี้มีสาเหตุมาจากตัณหาและโลภะ เทคโนโลยีเป็นสาเหตุของความละโมภและความเกลียดชังกัน อันนำไปสู่การทำลายล้างซึ่งกันและกัน

การกำหนดหน้าที่ชัดเจนต่อธรรมชาติของมนุษย์และความเข้าใจจุดมุ่งหมายของชีวิตสามารถกำหนดทิศทางของการพัฒนามนุษย์ได้ มนุษย์ทุกคนมีสิทธิเสมอกัน เพื่อได้มาซึ่งความเสมอภาคกัน เราต้องมีเอกภาพ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่มีเหตุและผล บัดนี้ ถึงเวลาที่เราต้องขจัดความละโมภโลภมากแล้วหันมาอยู่ร่วมกันอย่างมีเอกภาพ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์แต่ละคนที่เป็นสมาชิกของสังคมพึงระลึกถึงกัน มีน้ำใจประสานกลมกลืนพร้อมที่จะร่วมมือกัน เริ่มตั้งแต่ทางกายเราก็มีเมตตาต่อกัน ปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตาช่วยเหลือเอื้อระต่อกัน ทางวาจาเราก็พูดด้วยน้ำใจรักกัน ในจิตใจเราก็คิดปรารภนาดีต่อกัน ในการอยู่ร่วมกันมีของอะไร หรือได้รับสิ่งใดมาก็มาแบ่งปันกัน ในการรักษาสถานภาพของสังคมเราก็รักษาระเบียบวินัย มีศีลเสมอกัน ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่กัน และปฏิบัติตามกฎกติกาของส่วนรวม เราก็มั่นใจเชื่อมั่นยึดถือและเข้าใจหลักการสำคัญของประชาธิปไตยร่วมกัน ตลอดจนเข้าใจร่วมกันในความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิตที่จะรองรับความเป็นมนุษย์ของเราไว้ด้วยกัน เพียงเท่านั้นก็อยู่เป็นสุขและพัฒนาได้ดีแน่ บนฐานแห่งความสัมพันธ์ที่พึ่งพามั่นคง โดยที่แต่ละคนก็มีความระลึกถึงกันมีน้ำใจประสานร่วมมือต่อกัน สังคมก็ยึดเหนี่ยวเกาะกุมกันอยู่ให้เกิดภาวะที่เรียกว่า **เอกภาพ** หลักการดังกล่าวนี้ก็คือ **หลักสาราณียธรรม**

๖ ประการ

๒) **ด้านพระพุทธศาสนาและสันติภาพของโลก** มนุษย์ในโลกปัจจุบัน อาจภูมิใจในความอิสระของตนเอง แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เพื่อให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ จำเป็นต้องให้เขา

เรียนรู้ความจริงที่ว่า ถึงแม้เราจะมีอิสระทางกาย แต่ทางใจกลับยังเป็นทาสอยู่ วิธีการที่ทำให้มนุษย์เป็นอิสระทางใจได้ก็คือ การไขปริศนาสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงปลอดภัย

สันติภาพที่แท้จริงมิใช่ปรากฏอยู่ภายนอก แต่มันต้องมีในภายในใจเราต่างหาก ขณะใจเราก็คือขณะโลก เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา และอริยสัจ ๔ เป็นวิถีทางที่ดีที่สุดที่จะช่วยให้โลกพบสันติภาพ การปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ย่อมสามารถบรรลุสิ่งที่พึงประสงค์ได้อย่างแท้จริง

๗.๔ คุณธรรมและจริยธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในสถานการณ์ปัจจุบัน

ในการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีคุณธรรมจริยธรรมทางการเมือง จะต้องศึกษาถึงความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม ทฤษฎีจริยธรรม คุณธรรมและจริยธรรมทางการเมือง ดังรายละเอียดดังนี้

๗.๔.๑ ความหมายของคุณธรรมและจริยธรรม

ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” และ “จริยธรรม” คำว่า “จริยธรรม” และ “คุณธรรม” มักมีการพูดถึงและนำไปใช้ในความหมายที่แยกกันไม่ออก บางครั้งก็เรียกควบกันไปเป็นคุณธรรมจริยธรรม อีกทั้ง เรื่องที่คนในสังคมไทยปัจจุบันนี้ นิยมนำมาเป็นประเด็นในการพูดคุยกันมากคือ คุณธรรมและจริยธรรมในระบอบประชาธิปไตย^๕ เนื่องจากการเมืองการปกครองมีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ดังนั้น คุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมจึงมีบทบาทสำคัญกับระบบการเมืองการปกครองที่สังคมนั้นใช้ คุณธรรม และจริยธรรมของบุคคลที่มีต่อสังคมจึงหมายถึง การมีคุณงามความดีในการทำหน้าที่พลเมือง ของสังคมประชาธิปไตย ความสำคัญขอประเด็นนี้อยู่ที่การเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ที่ดี ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับการมีผู้ปกครองที่ดีมีคุณธรรม การทำหน้าที่ ให้บริการประชาชน บำบัดทุกข์ บำรุงสุข ให้กับประชาชน เท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับ การทำหน้าที่ต่อประเทศชาติของประชาชนด้วย คุณธรรมและจริยธรรมของบุคคลที่มีต่อสังคมในสังคมประชาธิปไตย ประกอบด้วย การมีรูปแบบ ความคิดสร้างสรรค์ทางบวกในการแสดงบทบาทอย่างแข็งขันในการร่วมพัฒนา และแก้ไขปัญหา ของสังคมด้านต่างๆ เช่น

๑. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจประเด็นสาธารณะอย่างแข็งขัน

๒. การมีส่วนร่วมในการกระทำเพื่อส่วนรวมด้วยความเต็มใจ

๓. การสนับสนุนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

๔. การปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบของบ้านเมือง/เคารพในกฎกติกาของสังคม และ

๕. การติดตามตรวจสอบการทำงานของผู้บริหารและหน่วยงานของรัฐ ทั้งนี้ การมีบทบาทดังกล่าวหากทำด้วยความไม่มีคุณธรรมจริยธรรม ก่อให้เกิดความวุ่นวาย เตือร้อนและทำให้เกิดความแตกแยกในสังคม จนถึงการล้มล้างระบบการเมืองการปกครองกลายเป็น อนธิปไตยแทนประชาธิปไตยได้ ในบางกรณีก็อาจกลายเป็นเครื่องมือของคนที่ไม่หวังดีต่อ ประเทศชาติ คุณธรรม (Morality/Virtue) และจริยธรรม (Ethics) เป็นคำศัพท์ที่มีความหมาย ใกล้เคียงกันทั้งในภาษาไทย

^๕ นวัตร ธรรมวิท. คุณธรรมและจริยธรรมในระบอบประชาธิปไตย, (แหล่งที่มา)

[http://learners.in.th/blog/edu๓๒๐๔math๒๐๐๙/๓๑๔๐๕๘. \(๒๙ มกราคม ๒๕๖๐\).](http://learners.in.th/blog/edu๓๒๐๔math๒๐๐๙/๓๑๔๐๕๘. (๒๙ มกราคม ๒๕๖๐).)

และภาษาอังกฤษ ตามที่บัญญัติไว้ในพจนานุกรม ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒^๖๓ “คุณธรรม” หมายถึง สภาพคุณงามความดี เป็นสภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจ ซึ่งสามารถแยกออกเป็น ๒ ความหมาย คือ

๑. ความประพฤติดีงาม เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและสังคม ซึ่งมีพื้นฐานมาจากหลักศีลธรรมทางศาสนา ค่านิยมทางวัฒนธรรม ประเพณี หลักกฎหมาย จรรยาบรรณวิชาชีพ

๒. การที่ผู้จักไตร่ตรองว่าอะไรควรทำ ไม่ควรทำ และอาจกล่าวได้ว่า คุณธรรม คือ จริยธรรมแต่ละข้อที่นำมาปฏิบัติจนเป็นนิสัย เช่น เป็นคนซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีความ รับผิดชอบ ฯลฯ “จริยธรรม” แปลว่า ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม ซึ่งก็คือ กฎเกณฑ์ ความประพฤติของมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นจากธรรมชาติของมนุษย์เอง ความเป็นผู้มีปรีชาญาณ (ปัญญาและเหตุผล) ทำให้มนุษย์มีมโนธรรม ผู้จักแยกแยะความถูก ผิด ควร ไม่ควร โดย จริยธรรมมีลักษณะ ๔ ประการ คือ ๑. การตัดสินทางจริยธรรม (Moral Judgement) บุคคลจะมีหลักการของตนเอง เพื่อตัดสินการกระทำของผู้อื่น

๒. หลักการของจริยธรรมและการตัดสินตกลงใจเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในตัว บุคคล ก่อนที่จะปฏิบัติกรต่างๆ ลงไป

๓. หลักการทางจริยธรรมเป็นหลักการสากลที่บุคคลใช้ตัดสินใจในการกระทำสิ่งต่าง ๆ

๔. ทักษะเกี่ยวกับจริยธรรมได้มาจากความคิดของบุคคลหรืออุดมคติของสังคมจน เกิดเป็นทักษะในการดำรงชีวิตของตน และของสังคมที่ตนอาศัยอยู่

๓) **ทฤษฎีจริยธรรม** ทฤษฎีทางจริยธรรมที่สำคัญ ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา วิเคราะห์ ดังนี้

๓.๑) **ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจท์** (Piaget’s three stages of moral development)^๗ หรือพัฒนาการทางศีลธรรม ๓ ขั้น ของเพียเจท์ เพียเจท์ได้แบ่งขั้นของการพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ไว้เป็นลำดับขั้น โดยเริ่มต้นจากขั้นต่ำสุดไปจนถึงขั้นสูงสุด โดยไม่มีการข้ามขั้น ดังนี้

(๑) **ขั้นก่อนมีจริยธรรม** (Pre-moral Stage) เป็นขั้นการพัฒนาการทางศีลธรรมของเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ ๑ ขวบ โดย เพียเจท์ เชื่อว่าเด็กวัยนี้ไม่มีความรู้ถึงศีลธรรม และจรรยาบรรณใดๆ คือไม่มีประสบการณ์หรือความรู้เรื่องอะไรทั้งสิ้น เด็กในวัยนี้จะมีความเห็นแก่ตัว เอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง (Egocentric)

(๒) **ขั้นเริ่มมีจริยธรรม** (Heteronomous Stage) เป็นขั้นที่ยึดหลักการของกฎเกณฑ์ (เด็กวัย ๑-๕ ขวบ) เด็กในวัยนี้เริ่มให้ความสนใจสิ่งแวดล้อม เข้าใจกฎเกณฑ์ของสังคม และยอมรับกฎเกณฑ์นั้น ๆ แต่ไม่รู้ว่าจะกฎเกณฑ์เหล่านั้นมีไว้เพื่อประโยชน์อย่างไร แต่ทำตามเพราะไม่ต้องการให้ถูกลงโทษ เพียเจท์ กล่าวว่า เด็กในวัยนี้มีความคิดเกี่ยวกับเรื่องศีลธรรม ในลักษณะที่ไม่มี

^๖ จรรยาพร ธรณินทร์. ความหมายและหลักการของคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ และธรรมาภิบาล. , (แหล่งที่มา)

<http://www.charuaypontorranin.com/index.php?lay=show&ac=article&id=๕๓๗๕๘๓๑&Ntype=๖> , (๒๙ มกราคม ๒๕๖๐)

^๗เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗.

เหตุผล แต่มีลักษณะเป็นจริงเป็นจัง คือ ผิดก็ว่าไปตามผิด ไม่มีการยืดหยุ่น วัยนี้ไม่มีศีลธรรมของตัวเอง ยังตัดสินใจไม่ถูก เด็กจะมีความคิดเกี่ยวกับกฎเกณฑ์หรือระเบียบต่าง ๆ ด้วยความเชื่อมั่น ๓ ประการคือ กฎเกณฑ์นั้นมียุและละเมิดไม่ได้ เปลี่ยนแปลงไม่ได้ และเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์

(๓) **ขั้นมีจริยธรรม (Autonomous Stage)** เด็กอายุตั้งแต่ ๕ ขวบขึ้นไป เด็กจะเริ่มมีพัฒนาการทางจริยธรรม เริ่มมีจริยธรรมเกิดขึ้นในตนเอง จะมีความคิดเห็นเป็นของตนเอง รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล รู้จักตัดสินใจด้วยตนเอง รู้จักคำนึงถึงความเกี่ยวข้องของสิ่งต่าง ๆ เริ่มใช้หลักความยุติธรรมความเท่าเทียมกัน และความเสมอภาคกับบุคคลอื่น ๆ ที่มาเกี่ยวข้อง เริ่มมองเห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ตนเองเห็น และความตั้งใจหรือเจตนาที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่าได้ เด็กเริ่มตัดสินใจจริยธรรมได้อย่างถูกต้องและใช้เหตุผลจากความตั้งใจ หรือเจตนาที่อยู่ภายในใจเป็นเกณฑ์ตัดสินได้ เด็กในวัยนี้จะรู้จักเหตุผล เด็กจึงมีพัฒนาการทางจริยธรรมไปได้อย่างถูกต้อง คิดถึงการเปลี่ยนแปลงประโยชน์ซึ่งกันและกัน รู้จักนับถือซึ่งกันและกัน รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา เคารพในสิทธิของผู้อื่น มีความซาบซึ้งและยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคม และปฏิบัติตามเพราะเห็นว่าทำให้สังคมเรียบร้อย โดยไม่มีใครข่มขู่บังคับ เข้าใจดีว่ากฎเกณฑ์กติกาต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นนั้นอาจเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ที่เหมาะสมได้

๓.๒) **ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg's six stages of moral development)**^๔ หรือ ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม ๖ ขั้นของโคลเบอร์ก โคลเบอร์ก ได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น ๓ ระดับ แต่ละระดับแยกออกเป็น ๒ ขั้น ตามลักษณะการใช้เหตุผลทางจริยธรรม โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นต่ำสุดถึงขั้นสูงสุด ดังนี้

ระดับที่ ๑ ระดับก่อนเกณฑ์ หรือก่อนมีจริยธรรม เป็นระดับต่ำสุด จริยธรรมของเด็กระดับนี้จะถูกควบคุมด้วยการลงโทษหรือรางวัล แบ่งเป็น ๒ ขั้นดังนี้

ขั้นที่ ๑ ขั้นหลบหลีกการถูกลงโทษ เป็นขั้นของการกระทำตามเพื่อหนีการถูกทำโทษ (ตั้งแต่แรกเกิด - ๗ ขวบ) เด็กที่อยู่ในช่วงนี้จะมีแรงกระตุ้นทำให้เกิดพฤติกรรม หรือกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษ

ขั้นที่ ๒ ขั้นหลักการแสวงหารางวัล (๑๐-๗ ปี) เป็นขั้นที่เด็กมีแรงกระตุ้นที่จะกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดเพื่อให้เป็นที่ถูกใจและพอใจแก่ตนเอง เลือกกระทำพฤติกรรม จริยธรรมในส่วนที่จะนำความสุข ความพอใจ ผลประโยชน์มาสู่ตน มุ่งความพึงพอใจของตนเองเป็นสำคัญ ดังนี้ พฤติกรรมทางจริยธรรมก็ต้องการให้ได้ประโยชน์ ทำเพื่อต้องการรางวัล เช่น คำชมเชย สิ่งตอบแทน เห็นความสำคัญของรางวัลมากกว่าการถูกลงโทษ

ระดับที่ ๒ ระดับตามกฎเกณฑ์ คือการคล้อยตามกฎเกณฑ์ของสังคม เป็นการกระทำตามระเบียบประเพณีที่สังคมกำหนดขึ้น และถือปฏิบัติร่วมกัน แต่ก็ต้องอาศัยการควบคุมจากภายนอกในการที่จะประพฤติดี แบ่งออกเป็น ๒ ขั้นคือ

ขั้นที่ ๓ ขั้นหลักการทำตามที่คนอื่นเห็นว่าดี (๑๐-๑๓ ปี) เป็นขั้นของการเป็นเด็กดี มีแรงกระตุ้นให้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ไม่กระทำพฤติกรรมซึ่งคาดหวังว่าคนอื่นจะเห็นว่าไม่ดี น่าตีเตียน และมีจิตสำนึกว่าจะต้องทำในสิ่งที่คนอื่นเห็นว่า ต้องการเป็นที่ยกย่องของคนอื่น

^๔สตีล วงศ์สุวรรณ, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพฯ : บารุงสาสน์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๐๐-๑๐๙.

ขั้นที่ ๔ หลักการทำตามหน้าที่ (๑๐-๑๖ ปี) เป็นขั้นของการปฏิบัติตามหน้าที่เป็นสำคัญ เป็นการกระทำเพื่อหน้าที่ที่ตนเองรับผิดชอบ เช่น นักเรียนมีหน้าที่ในการเรียนหนังสือ เป็นต้น

ระดับที่ ๓ ระดับเหนือกฎเกณฑ์ คือการมีจริยธรรมเกิดขึ้นภายในตน เป็นระดับจริยธรรมสูงสุด ผู้มีจริยธรรมขั้นนี้ถือว่าเป็นผู้มีความคิดสูงและจริยธรรมสูง แบ่งออกเป็น ๒ ขั้นคือ

ขั้นที่ ๕ หลักการทำตามความรับผิดชอบ (อายุ ๑๖ ปีขึ้นไป) เป็นขั้นของการกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เป็นขั้นของการมีเหตุผลและเคารพตนเอง

ขั้นที่ ๖ หลักการทำตามอุดมคติสากล คือขั้นของการกระทำเพื่อชีวิต เป็นขั้นยึดอุดมคติ ผู้มีจริยธรรมในขั้นนี้ถือว่าเป็นผู้ใหญ่โดยสมบูรณ์เป็นจริยธรรมขั้นสูงสุด

๓.๓) คุณธรรมและจริยธรรมทางการเมือง บุคคลผู้มีพฤติกรรมทางการเมืองที่ดีจะต้องประกอบไปด้วยคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งจะต้องประพฤติตน ๒ ลักษณะควบคู่กัน กล่าวคือ

๑) ประพฤติเป็นธรรม คือ มีความเที่ยงธรรม และยุติธรรม เช่น ประพฤติตามหลักของทศพิธราชธรรม อคติ พละ เป็นต้น

๒) ประพฤติตามธรรม คือ การประพฤติตามธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน เช่น การปฏิบัติตามหลักกุศลกรรม ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ สังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น

นอกจากดำรงตำแหน่งหรือเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองแล้ว ก็ต้องเป็นบุคคลที่มีความซื่อสัตย์ เสียสละ อุทิศตนบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เหล่านี้ถือว่าเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมและจริยธรรมทางการเมือง

การศึกษาถึงคุณธรรมและจริยธรรมทางการเมือง เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่ง**พระธรรมปิฎก**^๙ ได้กล่าวไว้ในธรรมนุญชีวิตเกี่ยวกับ คนกับสังคม คนมีคุณแก่ส่วนรวม คนมีส่วนร่วมที่ดีของชุมชน และคนผู้นำรัฐ ดังนี้คือ

คนกับสังคม คนมีศีลธรรม หรือมีมนุษยธรรม ที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชน มีธรรมคือ คุณสมบัติดังนี้

ก. มีสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดีประพฤติชอบ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ

ข. ประพฤติตามอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการ คือ

๑) ทางกาย ๓ ละเว้นการฆ่า การสังหาร ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอาไรต์เอาเปรียบ เคารพสิทธิ์ในทรัพย์สินของกันและกัน ละเว้นการประพฤติผิดล่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น ไม่ข่มเหงจิตใจ ทำลายลบลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน

๒) ทางวาจา ๔ ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก พูด

^๙พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมนุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒) หน้า ๑๗-๓๐.

แต่คำที่เหมาะสมส่งเสริมสามัคคี ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย พูดแต่คำสุภาพนุ่มนวล
ควรฟัง ละเว้นการพูดเหลวไหลเพื่อเจ้า พูดแต่คำจริง มีเหตุผล มีสาระ ประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

๓) ทางใจ ๓ ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้ คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้
แผ่แผ่กว้างขวาง ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย ตั้งความปรารถนาดี แผ่
เมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมี
ผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุ
ปัจจัย

ธรรม ๑๐ ข้อนี้ เรียกว่า กุศลกรรมบถ (ทางแห่งกรรมดี) บ้าง ธรรมจริยาบ้าง อารย
ธรรมบ้าง เป็นรายละเอียดขยายความสุจริต ๓ ข้อ ข้างต้นด้วย คือ ข้อ ๑-๓ เป็น กายสุจริต ข้อ ๔-๗
เป็น วจีสุจริต ข้อ ๘-๑๐ เป็น มโนสุจริต

ค. อย่างต่ำมีศีล ๕ หลักความประพฤติ ๑๐ ข้อต้นนั้น เป็นธรรมจริยาและเป็นอารย
ธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อมทั้ง ทางกาย ทางวาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคง
ในอารยธรรม ท่านสอนว่าผู้้นพึงควบคุมตนให้ได้ทั้งทางกายและวาจาก่อนเป็นอย่างน้อย ด้วยการ
ประพฤติตามหลักศีล ๕ ที่เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจริยา ๑๐ ประการนั้น ก็ยังจะได้ชื่อว่าเป็นคนมี
ศีลธรรม

คนมีคุณแก่ส่วนรวม สมาชิกที่ดีผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือ หลักความ
ประพฤติ ดังนี้

ก. มีพรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ กว้างขวาง
ดุจพระพรหม ๔ อย่าง คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

ข. บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์หรือธรรม เครื่องยึด
เหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า สังคหวัตถุ ๔ อย่าง

คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของชุมชน คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน ซึ่งจะช่วยให้หมู่ชน
อยู่ร่วมกันด้วยดี มีธรรม คือหลักความประพฤติดังนี้

ก. พึ่งตนเองได้ คือทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเองไม่ทำตัว
ให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะ หรือหมู่ญาติ ด้วยการประพฤติธรรม สำหรับสร้างที่พึ่งแก่
ตนเอง (เรียกว่า นาถกรณีธรรม) ๑๐ ประการ^{๑๐} คือ

๑) **ศีล** ประพฤติดีมีวินัย คือ ดำเนินชีวิตโดยสุจริตทั้งทางกาย ทางวาจา มีวินัย และ
ประกอบสัมมาชีพ

๒) **พหุสัจจะ** ได้ศึกษาศดับมาก คือ ศึกษาเล่าเรียนสดับรับฟังมากอันใดเป็นสาย
วิชาของตน หรือตนศึกษาศิลปะวิทยาใด ก็ศึกษาให้เข้าใจ มีความเข้าใจกว้างลึกซึ้ง รู้ชัดเจนและ
ใช้ได้จริง

๓) **กัลยาณมิตรตต** รู้จักคบคนดี คือ มีกัลยาณมิตร รู้จักเลือกเสวนาเข้าที่ปรึกษาหรือ
ผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี เลือกสัมพันธ์เกี่ยวข้องและถ้อยเยี่ยงอย่างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งจะทำให้ชีวิต
เจริญอกงาม

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑,
(กรุงเทพฯ : ผลิตภัณท์ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนโทนิม จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๒๓๘.

๔) *โสวจิตัสตา* เป็นคนที่พูดกันง่าย คือ ไม่ตั้งมั่นกระด้าง รู้จักรับฟังเหตุผลและข้อเท็จจริง พร้อมที่จะแก้ไขปรับปรุงตน

๕) *กิงกรณียะสุ ทักขตา* ขวนขวายกิจของหมู่ คือเอาใจใส่ช่วยเหลือธุระและกิจการของชนร่วมหมู่คณะ ญาติ เพื่อนพ้องและของชุมชน รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองหาวิธีดำเนินการที่เหมาะสม ทำได้ จัดได้ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี

๖) *ธรรมกามาตา* เป็นผู้ไคร้ธรรม คือ รักธรรม ชอบศึกษา ค้นคว้าสอบถามหาความรู้ ความจริง รู้จักพูด รู้จักรับฟัง สร้างความรู้สึกรสนิยมสบายใจ ช่วยให้ผู้อื่นอยากเข้ามาปรึกษาและร่วมสนทนา

๗) *วิริยารัมภะ* มีความเพียรขยัน คือ ขยันหมั่นเพียรพยายามหลีกเลี่ยง ละความชั่ว ประกอบความดี บากบั่น ก้าวหน้าไม่ย่อท้อ ไม่ละเลยทอดทิ้งธุระหน้าที่

๘) *สันตุฎฐี* มีสันโดษรู้พอดี คือ ยินดี พึงพอใจแต่ในลาภผล ผลงานและผู้สำเร็จต่างๆ ที่ตนสร้างหรือแสวงหามาได้ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนเองโดยทางชอบธรรม และไม่มัวเมาเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ

๙) *สติ* มีสติคงมั่น คือ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำ คำที่พูดกิจที่ทำแล้ว และที่จะต้องทำต่อไปได้ จะทำอะไรก็รอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ผลิผลาม ไม่เลินเล่อไม่เลื่อนลอย ไม่ประมาท ไม่ยอมถดถอยในทางผิดพลาดไม่ปล่อยปละละเลยทิ้งโอกาสสำหรับความดีงาม

๑๐) *ปัญญา* มีปัญญาเหนืออารมณ์ คือ มีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้ดีรู้ชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้จักพิจารณาวิวินิจฉัยด้วยใจเป็นอิสระ ทำการต่างๆ ด้วยความคิดและมีวิจรรณญาณ

ข. อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมกิจการ หรือ ร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึงปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกันที่เรียกว่า *สาราณียธรรม* (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการ

คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี สมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึงรู้หลักและปฏิบัติดังนี้

ก. รู้หลักอธิปไตย คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่าอธิปไตย ๓ ประการ

ข. มีส่วนร่วมในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยองกันความเสี่ยง นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียวที่เรียกว่า อปรีทานิยธรรม ๗ ประการ

คนผู้นำรัฐ ท่านเป็นผู้ใหญ่ในแผ่นดิน ผู้นำ และผู้ปกครองรัฐตั้งต้นแต่ พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ ตลอดจนนักปกครองโดยทั่วไป มีลักษณะที่เป็นคุณสมบัติ และข้อปฏิบัติดังนี้

ก. ทรงทศพิศราชธรรม คือ มีคุณสมบัติของผู้ปกครองหรือ ราชธรรม (ธรรมของพระราชา) ๑๐ ประการ ดังได้กล่าวไว้แล้ว

ข. บำเพ็ญกรณี์ของจักรพรรดิ คือ ปฏิบัติหน้าที่ของผู้ปกครองผู้ยิ่งใหญ่ที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร(ธรรมนิยมหรือหน้าที่ประจำของจักรพรรดิ) ๕ ประการคือ

ค. ประกอบราชสังคหะ คือ ทำนุบำรุงประชาราษฎร์ ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า ราชสังคหวัตถุ (หลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชา) ๔ ประการ

ง. ละเว้นอัคติ นักปกครองเมื่อปฏิบัติหน้าที่ พึงเว้นความลำเอียงหรือความประพฤติที่คลาดเคลื่อนจากธรรม ๔ ประการ ดังได้กล่าวไว้แล้ว

นอกจากนั้น การศึกษาถึงคุณธรรมจริยธรรมทางการเมืองจะต้องศึกษาหลักของการปกครองที่ดีที่เรียกว่า หลักธรรมาภิบาล

๗.๔.๒ หลักธรรมาภิบาล

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๒ กล่าวถึงธรรมาภิบาลไว้ว่า ธรรมาภิบาล หมายถึง การบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดีเป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้สังคมทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาชน ซึ่งครอบคลุมถึงฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปฏิบัติการ ฝ่ายราชการและฝ่ายธุรกิจ สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความรู้สึกรักสามัคคีและร่วมกันเป็นพลังก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกันแก่ประเทศเพื่อบรรเทาป้องกัน หรือแก้ไขเยียวยาภาวะวิกฤติภัยอันตรายที่หากจะมีมาในอนาคต เพราะสังคมจะรู้สึกถึงความยุติธรรม ความโปร่งใส และความร่วมมืออันเป็นคุณลักษณะของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สอดคล้องกับความเป็นไทย รัฐธรรมนูญ และกระแสโลกยุคปัจจุบัน

หากจะให้ความหมายตามคำ คำว่า ธรรมาภิบาล คือ การรักษาความถูกต้อง เพราะว่าธรรมะ คือความถูกต้อง ดังนั้นการดำเนินชีวิตของคนเราในทุก ๆ เรื่อง ต้องอยู่บนความถูกต้อง หลักของพระพุทธศาสนาคือหลักสัมมัตตะ คือความถูกต้อง ๑๐ ประการ ได้แก่ มีความคิดเห็นที่ถูกต้อง มีความคิดเห็นที่ถูกต้อง เจรจาในทางที่ดีที่ถูกต้อง การงานสุจริต ประกอบอาชีพสุจริต มีความพยายามในทางที่ถูกต้อง มีสติระลึกละในทางที่ดีที่ถูกต้อง มีจิตใจแน่วแน่ตั้งมั่น รู้ในสิ่งที่ถูกต้อง และมีความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง

ดังนั้นการเป็นนักการเมืองการปกครองที่ดีจะต้องอาศัยหลักของธรรมาภิบาล คือ ยึดถือความถูกต้อง โดยเฉพาะหลักของสัมมัตตะ ๑๐ ประการดังกล่าว ทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างสันติสุขให้กับสังคมโดยรวม

กล่าวโดยสรุปว่า แนวโน้มการศึกษารัฐศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องอาศัย อุตตะ หรือประโยชน์ทั้ง ๓ เป็นเป้าหมายโดยมีการศึกษาที่เน้นตัวบุคคล ระบอบ และธรรมเป็นหลักเพื่อให้เกิดความสงบสุขโดยถ้วนหน้าตามแบบอย่างพุทธวิธีที่แท้จริง

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายประชาธิปไตยทั่วไปในพระพุทธศาสนา มาพอสังเขป
๒. จงวิเคราะห์ประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนาในสภาพปัจจุบัน
๓. จงวิเคราะห์ประชาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนาในอนาคต
๔. จงอธิบายบทบาทพระพุทธศาสนากับการสร้างสันติภาพโลก
๕. จงบอกคุณธรรมและจริยธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในสถานการณ์ปัจจุบัน
๖. จงวิเคราะห์แนวโน้มการศึกษารัฐศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

จรรยาพร ธรณินทร์. ความหมายและหลักการของคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ และธรรม
มาภิบาล. . (แหล่งที่มา)

<http://www.charuaypontorranin.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=๕๓๗๕๘๓๑&Ntype=๖>. (๒๙ มกราคม ๒๕๖๐)

นวัตกร อรรถวิฑิต. **คุณธรรมและจริยธรรมในระบอบประชาธิปไตย**. (แหล่งที่มา)

<http://learners.in.th/blog/edu๓๒๐๔math๒๐๐๙/๓๑๔๐๕๘>. (๒๙ มกราคม ๒๕๖๐).

พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดดร ธีรธมฺโม). **ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก**. พะเยา : โรงพิมพ์
เจริญอักษร, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๑.
กรุงเทพฯ : ผลิธัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนท์โฮม จำกัด, ๒๕๕๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑๖. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุม
สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. **ปรัชญาการเมือง**. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๖.

สถิต วงศ์สุวรรณค์. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพฯ : บำรุงสาสน์, ๒๕๓๑.